

SZANKA BRIGITTA

*Kaiser Sigismund (1368–1437). Zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen*

Herausgegeben von Karel Hruza und Alexandra Kaar.

Böhlau Verlag Wien-Köln-Weimar, 2012. 564 pp.

Luxemburgi Zsigmond uralkodása a középkorkutatásban számos szempontból meghatározó periódust jelent. Ezt bizonyítja, hogy a Zsigmond-évfordulók folyamatosan a közép-európai szakmai érdeklődés középpontjába kerülnek, és a legtöbb esetben nemzetközi együttműködést váltanak ki. Számos tanulmány és kötet igazolja a tárgyalt korszak kutatásokban betöltött szerepének növekedését. Mindemellett a Zsigmond-kor kulturális öröksége különböző tárlatokon (New York, Prága, Budapest) elevenedik meg. Ennek kapcsán érdemes például megemlíteni a 2006-os budapesti Szépművészeti Múzeumban megrendezett kiállítást, amelyet Luxemburggal közösen szerveztek meg (*Sigismundus – Rex et Imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában*). Anyagát – a magyar egyházi és közgyűjtemények mellett – nyolc európai, valamint Európán kívüli város (Bécs, Párizs, London, Széchenyi, München, Frankfurt, New York, Vatikán) múzeumának gyűjteményéből állították össze.

Hasonlóképp a közelmúltban több nemzetközi konferencián is megemlékeztek a korszak eseményeiről, társadalmáról, kultúrájáról. Így Luxemburg (2005) és Nagyvárad (2007) mellett Brüsszelben is megrendezésre került 2007 decemberében az a nemzetközi konferencia, mely az uralkodás gyakorlatának és rítusainak körüljárását tűzte ki célul, „Kaiser Sigismund (†1437), Herrschaftspraxis, Urkunden und Rituale” címmel. Az itt elhangzott előadások anyagából állították össze ezt a német nyelvű kötetet. Luxemburgi Zsigmond halálának 570. évfordulója tehát megmozgatta a tudományos életet, ugyanakkor a jubileumához kapcsolódó konferencia, ahogyan az a szerkesztői előszóból is kiderül, egy 2004 óta folyó kutatás – „*Sigismund (†1437), Kaiser im Reich, Ungarn und in Böhmen*” – eredményeképpen jött létre. A vállalkozást az osztrák FWF (Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung) támogatta. A Zsigmond-kutatás szempontjából rendkívül hasznosnak bizonyuló projekt célját az az elhatározás képezte, hogy Bécsben (Institut für Mittelalterforschung der Österreichischen Akademie der Wissenschaften) a *Regesta Imperii* keretein belül magyar, cseh, szlovák, német és osztrák történészek együttműködésével a Zsigmond-kori okleveles anyag teljesebb körű feldolgozását valósítsák meg. A kötet egyik szerkesztője, Karel Hruza vezetésével vált eredményessé ez a munka. A tanulmányok szerzői közt szerepel a másik szerkesztő, Alexandra Kaar is, továbbá Josef Válka, Robert Novotný, Jan Winkelmann, Martin Štefánik, Heinz Krieg, Peter Niederhäuser, Kondor Márta, Daniela Dvořáková, Amalie Fössel, Martin Čapský,

Andreas Zajic, Petr Elbel, Tomáš Borovský, Gerrit Jasper Schenk, Gerald Schwedler, Joachim Schneider és Martin Roland.

Karel Hruza alapos historiográfiai bevezetőjét követően három nagy fejezetre tagolták a tanulmánykötetet. Elsőként a Zsigmond politikájának és uralkodásának különböző aspektusait bemutató értekezéseket (*Aspekte des politischen Handelns und der Herrschaftspraxis Sigismunds*) válogatták egy szekcióba.

A brünni Masaryk Egyetem professzora, a középkori és kora újkori cseh történelemmel foglalkozó Josef Válka a huszita háborúk befejezéséről (*Sigismund und die Hussiten, oder: Wie eine Revolution beenden?*) értekezik nyitó tanulmányában. A szerző hangsúlyozza a konferencia helyszínének, Brünn-nek, tágabb értelemben Morvaországnak a huszita forradalomban képviselt szimbolikus értékét. Például 1435-ben Zsigmond és a római egyház a háború befejezéséről ebben a városban kötött megállapodást a huszitákkal. Ennek alapján is kijelenthető tehát, hogy tanulmányának középpontjában a forradalom lezárásának problematikája áll.

A Cseh Tudományos Akadémia tudományos munkatársa, Robert Novotný a cseh és morva nemesség felekezeti hovatartozásával foglalkozik (*Konfessionalität des böhmischen und mährischen Adels in der Zeit der Regierung Sigismunds von Luxemburg*). A szerző töredékesnek tartja az eddigi huszita mozgalommal kapcsolatos művekben a nemesi társadalom sajátosságainak megfigyelését, amit igyekszik ezzel a munkával pótolni. A huszitizmusához kötődő értelmezésekben a vertikális, azaz utraquistákra és katolikusokra történő társadalmi felosztást helyezik előtérbe. A vertikális felosztás azonban háttérbe szorítja a nemesség helyzetének tárgyalását. Robert Novotný, a problémát kiküszöbölve, konklúzióként azt állapítja meg, hogy a forradalom ideje alatt a két különböző irányhoz tartozó nemesség együttműködött, hiszen mindkét párt a háborúból való kiutat kereste, tehát ekkor még nem a felekezeti megoszlás határozta meg magatartásmódjukat. A generációkon keresztül épített társadalmi hálók ugyanis fontosabb tényezőnek számítottak.

A recenzált kötet már többször emlegetett szerkesztője, Karel Hruza a zsidók helyzetét és Zsigmond ezzel kapcsolatos politikáját vizsgálja (*König Sigismund und seine jüdischen Kammerknechte, oder: Wer bezahlte „des Königs neue Kleider“?*). Tanulmányában a szerző arra a következtetésre jut, hogy a kamaraszolgák központi irányításának megszervezése és az eredményes adóztatás terve sikertelennek bizonyult. A zsidóüldözések egyik szakasza a 15. században zajlott le, és ennek következményeként a zsidóság védelme a királyi bevételeket növelte. A téma középpontjában tehát Zsigmond zsidóüldözésekkel kapcsolatos konfliktuskezelésének kérdése áll, amit nagy részben anyagi szempontok vezéreltek. Karel Hruza továbbá arra is felhívja a figyelmet, hogy Zsigmond egyes városokkal, mint például Chebbel (Eger), Freiburggal vagy Kölnnel különböző okokból adódóan konszenzusra törekedett, és emiatt engedélyezte a zsidók elűzését. A tanulmány végén, függelékben tizenkét, Zsigmond intézkedéseihez kötődő oklevél német nyelvű kiadását találhatja meg az olvasó.

Jan Winkelmann, a Potsdami Egyetem Középkori Tanszékének oktatója egy szintén a témával kapcsolatos, ám a szakirodalomban másutt talán kisebb mértékben tárgyalt témát, azaz a Luxemburgok, vagyis IV. Károly német-római császár és Zsigmond hatalma alá került brandenburgi örgrófság politikai helyzetét elemzi (*Sigismund von Luxemburg als Markgraf von Brandenburg 1378–1388*). A szerző végigkíséri azt az érdekes folyamatot, ami elősegítette az örgrófságban a rendi és önazonosság-tudat fejlődését. Ez érthető, ugyanis Zsigmond ideje alatt megkezdődött édesapja jelentős politikai örökségének, az örgrófságnak a szétesése. Brandenburg kormányzását Lengyelországhoz kötődő, valamint magyarországi politikai törekvései nagyban befolyásolták, azaz Zsigmond itteni aktivitása egyre inkább csökkent, ami végül az örökség átadásához vezetett.

A Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében a Középkori Osztály vezetője, Martin Štefánik a velencei levéltárban végzett kutatásai során azzal a kevésbé feldolgozott irattal foglalkozott, amely a velencei Tízek Tanácsának Zsigmond ellen irányuló merényletterveit tartalmazza (*Die Beschlüsse des venezianischen Consiglio Dei Dieci zu den Attentatsversuchen auf Sigismund aus den Jahren 1413–1420*). A tervek a Velencei Köztársasággal Dalmáciáért folytatott konfliktus eredményeképpen születtek meg. Magyar szempontból is nagyon érdekes a Dalmácia-kérdés történetének margóján zajló merénylettervek bemutatása. Štefánik az 1413 és 1420, azaz az első gyilkossági kísérlet és Zsigmond sikertelen dalmáciai hadjárata közötti időszakra vonatkozó határozatokat vizsgálta meg tanulmányában. A szerző konklúzióként megállapítja, hogy a merényletlők, akik felajánlották szolgálatukat a köztársaságnak, hivatásos gyilkosok voltak. Természetesen egyik, méreg általi halálra irányuló tervet sem tudták végrehajtani. Az utolsó javaslat 1432 novemberéhez köthető, azonban ekkor már a tanács tagjainak többsége nemmel szavazott.

A freiburgi Albert-Ludwigs Egyetem tudományos munkatársa, Heinz Krieg térképpel és családfa-ábrázolásokkal illusztrált tanulmányában (*König Sigismund, die Markgrafen von Baden und die Kurpfalz*) a tágabb értelemben a periférián elhelyezkedő badeni örgrófság helyzetét tárgyalja, különös tekintettel I. Bernardnak a német uralkodókhoz, azaz Vencelhez, Ruperthez és Zsigmondhoz való viszonyára. A szerző véleménye szerint az örgrófságnak szüksége volt a király háttértámogatására ingatag pozíciójának megszilárdításához, hiszen az örgrófnak nagyobb hatalmakkal, vagyis a Rajnai Palotagrófsággal, valamint a Habsburg- és württembergi szomszédokkal szemben kellett helytállnia. A döntő lépés Zsigmond uralkodása alatt következett be, amikor az örgrófság, a király támogatásával, egyre nagyobb jelentőségre tett szert a birodalomban. A királyhoz való hűség tehát mind a területi igényekre vonatkozó tervek megvalósítását, mind a fejedelemség hatalmi pozíciójának megerősítését elősegítette.

A svájci történész, Peter Niederhäuser a svájci Aargau kantonból származó műlineni előkelők privilegizált helyzetét és annak előzményeit tekinti át tanulmányában („*Gefrýet von romischer keyserlicher macht.*” *Aargauer Adel zwischen Reich, Habsburg*

*und den eidgenössischen Orten*). Zsigmond 1434-ben egy joghatósági privilégium adományozása által érte el, hogy ezen nemesek fölött kizárólag a császár és képviselői ítélkezhesse. A szerző véleménye szerint ez a privilégium nem a birodalmi bárói cím elnyerését jelentette, hanem a szövetséges területek uralmától fenyegetett nemesek „túlélési harcában” játszott meghatározó szerepet.

A kötet első részét Zsigmond okleveleiről és levelezéseiről készített tanulmányok (*Urkunden- und Briefproduktion Sigismunds*) egyvelege követi. A szerzők adott esetben igen részletes oklevélelemzést készítettek, ami igen előnyösnek bizonyulhat a további kutatások szempontjából.

Kondor Márta, a CEU Középkortudományi Tanszékének doktorandusza – a közelmúltban egyre nagyobb hangsúlyt kapott rezidenciakutatáshoz kapcsolódva – Buda és Visegrád közigazgatásban betöltött szerepét, azaz királyi székhelyként történő működését tanulmányozza az e városokban Zsigmond nevében kiállított oklevelek vizsgálatán keresztül (*Hof, Residenz und Verwaltung. Ofen und Blindenburg in der Regierungszeit König Sigismunds – unter besonderer Berücksichtigung der Jahre 1410–1419*). A szerző a két város kapcsán végzett összehasonlító elemzésében számba veszi a királyi székhelyek meghatározó ismertetőjegyeit is. Az ismertetőjegyek alaposabb elemzése hasznos lehet annak a folyamatnak a megértéséhez, ami a középkorban az utazó királyság intézménye és az állandó királyi rezidencia kialakulása között zajlott le. Emellett a témához kötődően fontos az uralkodóiszékhelyváltás megfigyelése is: a 15. század elején Budára mint a „Magyar Királyság középkori fővárosára” lehet tekinteni, Visegrád azonban királyi székhelyként működött. Ez a kettősség a 15. század első felének végére megváltozott, azaz ekkorra már Buda töltötte be mindkét szerepet.

A Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa, Daniela Dvořáková tanulmányában Zsigmondnak a magyar nemesek számára kiállított ajándékozó okleveleivel foglalkozik (*Aspekte der Narrationen der Schenkungsurkunden Sigismunds für ungarischen Adelige*). Ezen belül a szerző az oklevelek narrációs részének történeti forrásértékét taglalja. Véleménye szerint ezek a források meglehetősen információgazdagok, tehát irodalmi szempontból akár a középkori „regényeknek” megfelelő narrációknak is tekinthetők. Daniela Dvořáková ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy ezeknek a genealógiai és demográfiai kutatásokhoz is alkalmas okleveleknek narrációs részét más írott forrásokkal összehasonlítva javasolt vizsgálni.

A Magyar Országos Levéltár anyagában végzett kutatások alapján Amelie Fössel, a Duisburg–Esseni Egyetem Történeti Intézetének tudományos munkatársa Cillei Borbála levelezéseiről készített tanulmányt (*Die Korrespondenz der Königin Barbara im Ungarischen Staatsarchiv zu Budapest*). A Borbálával kapcsolatos források áttekintése természetesen elősegíti az események rekonstruálását, de érdekes lehet a királynéi intézménynek és hatalomgyakorlásnak, vagy épp a királyné hétköznapijainak megismerése szempontjából is. A szerző alapos oklevélelemzést végezve arra a kérdésre is választ keres, hogy Borbála miért nem kísérte el Zsigmondot Rómába

a császárkoronázásra. Erre a huszita betörésektől való fenyegetettség szolgálhat magyarázatul. A felvidéki területek – ahol a királynénak is birtokai voltak – ugyanis Nagyszombat elfoglalását követően veszélyeztetett helyzetbe kerültek. Borbála tehát nem vállalta a kockázatot, és lemondott a római utazásról.

Az opavai Sziléziai Egyetem tudományos munkatársa, Martin Čapský Zsigmondnak azt a folyamatos levélváltását vizsgálta, melyet a sziléziai fejedelmekkel, városokkal bonyolított le (*Der Briefverkehr Sigismunds von Luxemburg mit schlesischen Fürsten und Städten*). Ezek a kapcsolatok a huszita háborúk idején igen fontosnak bizonyultak, hiszen a szerző is utal a sziléziai hercegségek meghatározó pozíciójára, ezek a területek ugyanis a huszita tartományok és a Lengyel Királyság között feküdtek. Ugyanakkor Martin Čapský hangsúlyozza, hogy ez a „mellékország” politikailag mégsem került célzottan és állandó jelleggel az uralkodó figyelmének középpontjába.

A recenzált kötet társszerkesztője, Alexandra Kaar, a Bécsi Egyetem Történeti Intézetének tanársegédje a cseh városok számára kiállított oklevelekkel foglalkozik tanulmányában (*Die Stadt (...) viel privilegiert, aber wenig ergötzt. Sigismunds Herrschaftspraxis und seine Urkunden für die „katholischen“ königlichen Städte Böhmens*). A szerző három város, České Budějovice, Plzeň és Cheb okleveles anyagát vette vizsgálat alá, amelyeknek fő témája az ott uralkodó állapotok miatt a huszita háború, vagyis a három város részéről nyújtott katonai és anyagi támogatás, valamint ezek rekompenzációja. A szerző igazolja azt a nézetet, hogy gyakorlatilag nem létezett általános várospolitikai a Zsigmond-korban Magyarországhoz és a birodalomhoz kötődően, tehát az egyes városokra eltérő uralkodói intézkedések vonatkoztak. Végül érdemes megemlíteni, hogy a tanulmányt kiegészíti az okleveles anyag jól értelmezhető, táblázatszerű összefoglalása.

Az Osztrák Tudományos Akadémia Középkorkutató Intézetének munkatársai, Andreas Zajic és Petr Elbel különböző perspektívák alapján, heraldikai elemzéssel ellátva, a morvaországi Mohelno számára kiállított címereslevelet vizsgálják képekkel ellátott tanulmányukban (*Wappenmarkt und Marktwappen. Diplomatische und personengeschichtliche Überlegungen zum Wappenbrief König Sigismunds für Mohelno aus der Zeit des Konstanzer Konzils*). Andreas Zajic az oklevelet diplomatikai és paleográfiai szempontok alapján elemzi, Petr Elbel pedig a címereslevél címzettjét, vagyis Peter Gewsert mutatja be, valamint a levél keletkezésének motívumait kutatja. A tanulmány végén korabeli német nyelven megtalálható továbbá a szóban forgó Mohelno számára kölcsönzött címereslevél, valamint két, Heroldsberg részére kiállított címereslevél is. Az elemzést olvasva világossá válik, hogy Peter Gewser, a város földesura az uralkodónak tett hű szolgálatai révén érdemelte ki a címereslevelet. Az adomány tehát Gewsernek az uralkodóhoz fűződő közeli kapcsolatát szimbolizálta, ami a szomszédos területek, városok előkelői, polgárai számára is hamar világossá vált.

Az utolsó szekcióban további hat, az eseménytörténettől elvonatkoztatott, azaz mentalitás- és kultúrtörténethez kapcsolódó, a *Rituale, Mentalitäten und Bilder* feje-

zetcím alá sorolt előadás nyomtatott verziója olvasható. Ebben a fejezetben a diplomáciai kapcsolatoknak jutott a főszerep.

Tomáš Borovský, a Masaryk Egyetem Történeti Intézetének adjunktusa a cseh korona országaiba történő uralkodói bevonulásokról és azok szertartásos elemeiről értekezik (*Adventus regis in unruhigen Zeiten. Sigismund und die Städte in Böhmen und Mähren*). A szerző számba veszi a téma szempontjából meghatározó forrástípusokat. Itt nemcsak a már létező szertartásos elemeket vázolja fel, hanem a politikai helyzetből adódó változásokra is felhívja a figyelmet. Borovský tanulmányát követve jól érzékelhető, hogy a cseh trónra lépését követően Zsigmond folyamatosan az uralkodói bevonulás ceremóniájának szabályos végrehajtására törekedett.

Gerrit Jasper Schenk, a darmstadti Műszaki Egyetem professzora ismét az uralkodó utazási szokásaiba, városba történő bevonulásába, valamint ezek rítusos elemeibe és diplomáciai jelentőségébe nyújt betekintést. A szerző az uralkodó 1433. évi bázeli megérkezésével kapcsolatos körülményeket elemzi. A függelékben korabeli német nyelvű forráskiadások állnak az olvasó rendelkezésére, vagyis Zsigmond egyik, a bázeli polgármesternek és városi tanácsnak címzett levele, valamint a városi kántorböjt-számadáskönyv témához kapcsolódó bejegyzései. Az alcím (*Von den Socken. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Politik am Beispiel des Einzugs König Sigismunds zum Konzil in Basel 1433*) is árulkodó, ugyanis itt nem a zsinat határozatainak fejtegetéséről van szó – a szerző inkább a politikához kapcsolódó kultúrtörténeti részeknek szánt kiemelkedő szerepet. Egyes kutatók úgy vélik, hogy a császár mintegy színpadként használta fel a zsinatot politikai érdekeinek érvényesítése céljából.

A különböző fogadási szertartások elemzésének sorát Gerald Schwedler, a Zürichi Egyetem tudományos munkatársa folytatja, aki szintén a diplomáciához kötődő rítusokat vizsgálja (*Rituelle Diplomatie. Die persönlichen Beziehungen Sigismunds von Luxemburg zu benachbarten Königen und den Herrschern des Balkans*). A szerző nemcsak a szomszédos országok királyaival kialakult tárgyalási módokat tárgyalja, hanem Zsigmondnak a balkáni uralkodókhoz fűződő viszonyát is. Zsigmond diplomáciai sikereit nagy részben a személyes jelenlét stratégiájának köszönhetette. A szerző megállapítja, hogy a keleti, délkeleti politikához kötődően Zsigmondnak több személyes tárgyalása számlálható össze, mint a nyugati politikához kapcsolódóan. Ezzel ellentétben a magyar történészek inkább a nyugati utazások jelentőségére hívták fel a figyelmet. Gerald Schwedler írása tehát már csak ebből a szempontból is érdekesnek bizonyulhat.

Joachim Schneider, a mainzi Johannes Gutenberg Egyetem professzora és Martin Roland, az Osztrák Tudományos Akadémia Középkorkutató Intézetének tudományos munkatársa az egyik legismertebb Zsigmond-forrásból, Eberhard Windecke krónikájából kiindulva készítette el tanulmányát. Joachim Schneider témája (*Herrschererinnerung und symbolische Kommunikation am Hof König Sigismunds. Das Zeugnis der Chronik des Eberhard Windecke*) kapcsolódik az előzőekben említett értekezésekhez, hiszen, mintegy kiegészítve azokat, ismét a rítusok változatait kutatja, ugyanakkor a krónika feldolgozásából adódóan historiográfiai elemzést is



végez. A szerzőt a Zsigmond nyugat-európai utazásai során és a saját udvarában egyaránt létrejövő fogadási szertartások szimbolikája és az ebből levonható következtetések foglalkoztatják. Schneider arra a megállapításra jut, hogy a fogadásoknak olykor konfliktusgerjesztő hatása lehetett, amikor különféle nézeteltérésekre került sor. Ezek a színpadias beszámolók az uralkodói emlékiratok fontos elemét képezik.

Martin Roland képekkel bőségesen illusztrált tanulmányában a Diebold Lauber műhelyében az 1440-es években elkészített Windecke-emlékirat képeit vizsgálja (*Was die Illustrationen zu Eberhard Windeckes Sigismundbuch präsentieren, was man dahinter lesen kann und was verborgen bleibt*). Ezekből két példány maradt fenn, az egyiket az Osztrák Nemzeti Könyvtárban őrzik, a másik pedig egy írországi magángyűjteménybe került. A képek, amelyek a szerző véleménye szerint is kevésbé kifinomult alkotások, tollrajztechnikával készültek. A képeken látható személyek felismerését megnehezíti a különböző ismertetőjegyek hiánya, ebből adódóan az ábrázolások kellő forráskritikával kezelendők. Így Martin Roland arra a következtetésre jut, hogy az illusztrációk segítségével nem lehet megállapítani, miként zajlottak le az események, inkább csak azt sugallják, hogy valami „valóban fontos” történt. A képek csak közvetett forrásként használhatók fel a különböző rítusok vagy más, a hatalomgyakorláshoz kötődő kérdések vizsgálatához.

A kötet végén Alexandra Kaar néhol talán túl részletes összefoglalója segít eligazodni a tanulmányokban. A több mint 550 oldalas kiadvány igazán érdekes és színes képet nyújt Zsigmond uralkodásáról, hiszen a közismert politika- és eseménytörténet helyett a szerzők, a téma apróbb részleteinek feltárásával, teljesen más oldalról közelítették meg a múltnak ezt a darabját. Az 56 oldalas bibliográfia is rendkívül hasznos kiindulópont lehet az érdeklődők számára. Továbbá a kötethez tartozik egy jól használható, részletes index is. A szerzők az okleveles és historiográfiai források kiértékeléséhez kötődve inkább a közép- és kelet-közép-európai térség történelmére koncentráltak.

Természetesen a hazai kutatóközönség számára sem maradhat érdektelen a kötet, amely magyar szempontból is jelentős információs értékkel bír. Itt újra meg kell említeni a huszita háborúkról szóló tanulmányokat, a diplomáciai kapcsolatok tárgyalását, a királyi székhelyek vizsgálatát – ami a kutatásban részt vevő egyetlen magyar történész, Kondor Márta nevéhez fűződik –, Borbála királyné levelezéseinek feldolgozását, valamint a Dalmácia-kérdéshez kapcsolódó velencei merénylettervek és a magyar nemesek számára kiállított ajándékozó oklevelek bemutatását.

A kötet sokrétű és gazdag anyaga tehát igazolja a közös kutatómunka célkitűzésének eredményességét, hiszen az érintett országok történeteinek több ponton újszerűnek tekinthető témái átfogó képet adnak Zsigmond birodalmának történelméről. A szerkesztők joggal remélhetik, hogy a jövőben is folytatódnak majd a kutatások.